

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТЕАТРУ

Валентина Нечипоренко

Комунальний вищий навчальний заклад

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Анотація:

У статті розглянуто ключові характеристики дитячого реабілітаційного театру, які забезпечують розвиток культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я. Розкрито вплив інтеграційних фестивалів життєтворчості «Шлях до успіху» на набуття вихованцями нового соціального досвіду й розширення кола спілкування. Проаналізовано технологічний аспект виховання творчої особистості в умовах дитячого реабілітаційного театру, презентований технологією реабілітації мистецтвом. Завдяки органічному поєднанню в технології різних видів мистецтва й послідовній реалізації п'яти етапів роботи (підготовчого, діагностичного, проєктного, реалізаційного й підсумкового), досягається не тільки якісний стрибок творчого зростання особистості, а й розвиток її культурно-дозвіллевих компетенцій.

Ключові слова:

діти та молодь з обмеженими можливостями здоров'я; культурно-дозвіллеві компетенції; реабілітаційний театр; інтеграційний фестиваль; реабілітація мистецтвом.

Аннотация:

Нечипоренко Валентина. Развитие культурно-досуговых компетенций детей и молодежи с ограниченными возможностями здоровья в условиях реабилитационного театра.

В статье рассмотрены ключевые характеристики детского реабилитационного театра, обеспечивающие развитие культурно-досуговых компетенций детей и молодежи с ограниченными возможностями здоровья. Раскрыто влияние интеграционных фестивалей жизнетворчества «Путь к успеху» на усвоение воспитанниками нового социального опыта и расширение круга общения. Проанализирован технологический аспект воспитания творческой личности в условиях реабилитационного театра, представленный технологией реабилитации искусством. Благодаря органичному соединению в технологии различных видов искусства и последовательной реализации пяти этапов работы (подготовительного, диагностического, проектного, реализационного и итогового), достигается не только качественный скачок творческого роста личности, но и развитие ее культурно-досуговых компетенций.

Ключевые слова:

дети и молодежь с ограниченными возможностями здоровья; культурно-досуговые компетенции; реабилитационный театр; интеграционный фестиваль; реабилитация искусством.

Resume:

Nechyporenko Valentyna. Development of culture-leisure competences by children and youth with health limitations by means of rehabilitational theatre.

The article considers the key characteristics of the children's rehabilitation theatre which ensure the development of culture-leisure competences by children and youth with health limitations. The article offers an analysis of dynamics of involvement of pupils and students in artistic theatrical activities that can be observed on three levels: personal-adaptational, social-adaptational and inclusive. It is proved that within the space of a theatre every child has the opportunity to find his/her own way of learning, creative self-expression, mastering of cultural values. There is revealed the impact of the international integration festivals of life creation "Way to Success" in order to acquire the new social experience by pupils and to extend the communication circle. There is analyzed the technological aspect of a creative personality formation in terms of the children's rehabilitation theatre, represented by the art rehabilitation technology. Owing to the organic association of the technology of various arts (theatre, literature, descriptive, choreographic, musical and vocal) and the consistent implementation of the five stages of the work (preparatory, diagnostic, design, realizable and final) there is achieved not only the high-quality leap of cultural growth of an individual, but the development of culture-leisure competences. The author argues the importance of individualized and statistic monitoring in the system of development of culture-leisure competences by children and youth with health limitations.

Key words:

children and youth with health limitations; culture-leisure competences; rehabilitation theatre; integration festival; rehabilitation by art.

Постановка проблеми. Гуманізація та демократизація соціокультурного простору України зумовлює входження у сферу соціальної політики та громадської ініціативи актуальних проблем, які тривалий час чекали на своє розв'язання. Однією з них є повноцінна соціалізація та інтеграція в суспільство дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я – проблема, виняткова важливість якої усвідомлюється всім цивілізаційним світом. На порядку денному суспільного розвитку України стоїть завдання системної реалізації положень міжнародних документів у сфері освіти й соціалізації дітей зазначеної категорії: Декларації прав дитини (1959), Конвенції

про права дитини (1989), «Стандартних правил щодо зрівняння можливостей інвалідів» (1993) і Декларації Саламанки (1994). Ідеї цих документів відображені в українському законодавстві: у законах України «Про освіту» (стаття 6), «Про охорону дитинства» (статті 26, 27), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (статті 21, 27), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (стаття 37); Постановах Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» від 12 жовтня 2000 р. № 1545, «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх

навчальних закладах» від 15. 08. 2011 р. № 872; у наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» від 01. 10. 2010 р. № 912 та інших нормативних документах. Їх гуманістична спрямованість і зміст націлюють освітян, медиків, соціальних працівників, адміністраторів різних профілів і громадськість взагалі на визнання особливих потреб дітей і молодих людей з обмеженими можливостями здоров'я та сприяння їх комфортному життю в соціокультурному просторі.

В освітньому просторі України зазначений пріоритет реалізується в різних напрямках: забезпеченні психологічної, соціальної та педагогічної реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку, упровадженні нових технологій їх професійної підготовки тощо. Одним з найдієвіших напрямів є використання засобів мистецтва для реабілітації та інтеграції дітей зазначеної категорії в суспільство. Ґрунтовна мистецька підготовка не тільки суттєво розширює можливості особистості на етапі професійного вибору по закінченні шкільного навчання, а й виступає вагомим чинником її творчого розвитку, загальнокультурного зростання й успішної соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень М. Галкіна [1], Г. Зіатдінової [2], А. Іванова [3], О. Медведєвої [4], Ю. Моздокової [5], О. Молчан [6], В. Юніної [7] та інших довели, що мистецтво може бути дієвим каталізатором особистісного й соціального розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку, розкриття її потенціалу, компенсації наявних обмежень життєдіяльності. Найголовнішим можна вважати психологічний ефект від самопрезентації дитиною своїх художньо-естетичних здібностей, адже позитивні відгуки глядачів допомагають їй подолати комплекс неповноцінності й хвилювання про свою хворобу, повірити в себе як в успішну особистість. Фахівці констатують поширення випадків, коли саме мистецтво стає домінуючим засобом інтеграції людини з інвалідністю в суспільство, розширення кола її спілкування, особистісної самореалізації й підвищення соціальної активності.

Проте недостатньо дослідженими залишаються організаційно-технологічні підходи до розвитку в дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я культурно-дозвіллевих компетенцій, потенціал яких суттєво визначає успішність соціальної самореалізації особистості, зокрема специфіка проведення цієї роботи в умовах дитячого реабілітаційного театру, що є компонентом виховної системи навчального закладу.

Формулювання цілей статті. Мета статті – аналіз системи розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я в умовах реабілітаційного театру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурно-дозвіллеві компетенції особистості передбачають її здатність і готовність до участі в різноманітних художньо-естетичних заходах для творчого й культурного самовираження, задоволення потреби в мистецькій самоосвіті, збагачення досвіду художньо-естетичної діяльності, самоорганізації змістовного дозвілля й корисного відпочинку, активізації відвідування культурних центрів (театрів, кінотеатрів, бібліотек, музеїв, виставок тощо). В умовах сучасного суспільства сформованість культурно-дозвіллевих компетенцій є не тільки ключовим показником соціального розвитку особистості, а й важливим чинником запобігання примітивним і деструктивним формам дозвілля, що, на жаль, поширені в молодіжному середовищі. Для дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я культурно-дозвіллеві компетенції мають виняткове значення як необхідна передумова компенсації цих обмежень за рахунок успішної самопрезентації, збільшення соціальної активності й розширення комунікативного простору. Високий культурний рівень дітей і молоді цієї категорії дає змогу їм успішно позиціонувати себе в суспільстві, доводячи, що певні обмеження здоров'я не заважають особистості стати творцем власного життя й реалізувати свій унікальний потенціал. Досягнення учнями й студентами високого рівня сформованості культурно-дозвіллевих компетенцій можливе лише за умови наявності широких можливостей для їхньої участі в різноманітних видах художньо-естетичної діяльності й вибору сфери своєї самопрезентації (вокальне, хореографічне, театральне, образотворче, фотографічне мистецтво тощо) для подальшого творчого самовдосконалення.

Науково обґрунтованим і суспільно визнаним зразком системного підходу до розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я є реабілітаційний театр «Інклюзив», який носить почесне звання «Народний художній колектив» і функціонує в структурі Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії (м. Запоріжжя). Активними учасниками театру є не тільки студенти академії, а й вихованці загальноосвітньої санаторної школи-інтернату й обласного центру ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, які є структурними підрозділами закладу, базами практики для студентів. За результатами щорічних презентацій тематичних вистав і рішень

експертних комісій у 1998 р. реабілітаційний театр отримав почесне звання «Зразковий художній колектив», а в 2012 р. – почесне звання «Народний художній колектив».

Назва реабілітаційного театру «Інклюзив» є символічним відображенням ідеї залучення дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я до творчого буття в суспільстві, поширення сфери театральної педагогіки на всі категорії дітей і молоді, незалежно від проблематики їхнього розвитку, охоплення єдиною художньо-перетворювальною діяльністю всіх членів колективу, спираючись на самобутність, неповторність особистісного дитячого потенціалу.

Головним завданням народного реабілітаційного театру є формування в дітей і молоді життєвої компетентності через розвиток творчої особистості з високим національно-культурним потенціалом, сформованими культурно-дозвілєвими компетенціями, спрямованістю на соціально значущі естетичні орієнтири, готовністю до інноваційної діяльності в різних видах професійного мистецтва, здатністю керуватися естетичними принципами в житті та побуті.

Участь дітей і молоді з проблемами здоров'я в реабілітаційному театрі вимагає від педагогів і режисера детального розподілу ролей учасників. Йдеться про необхідність підбору ролей з урахуванням компенсаторних можливостей організму учасника, що дає змогу мінімізувати вплив особливостей психофізичного розвитку на самореалізацію особистості через мистецтво. Це стає можливим завдяки специфічній формі залучення вихованців і студентів до художньо-театральної діяльності, яка реалізується на трьох рівнях:

1) Особистісно-адаптаційний рівень. На цьому рівні здійснюються спроби учасника пізнати самого себе і світ через рухову пластику, мелодійне інтонування, образотворчу діяльність у ході індивідуальних і групових адаптивно-розвивальних занять із застосуванням методів арт-терапії, танцювальної терапії, логоритміки, вокалотерапії, музикотерапії, театротерапії тощо. Паралельно учасник має можливість залучатися до процесу створення театральних вистав на різних рівнях активності: від ролі спостерігача в ході репетицій до епізодичної участі в окремих фрагментах реалізації колективного творчого задуму. Завдяки цьому в особистості формуються прагнення до вдумливого, емпатійного спостереження за народженням театрального образу й готовність до самовиявлення через сферу почуттів і дій.

2) Соціально-адаптаційний рівень. На цьому етапі відбувається залучення особистості

до загальноколективного творчого простору через участь у роботі гуртків, творчих об'єднань художнього спрямування, у заходах, що спрямовані на творчу самореалізацію. У вихованців і студентів з'являється можливість і готовність у ході створення вистави спробувати себе в різних напрямках мистецької діяльності: художньо-драматичному, вокально-хоровому, хореографічному, музичному, образотворчому, фотографічному й сценарно-літературному.

Унаслідок творчої самореалізації в атмосфері мистецтва в особистості відбуваються якісні особистісні зміни, зокрема формування високих духовних цінностей, завдяки набуттю й рефлексивному переосмисленню позитивного життєвого досвіду.

3) Рівень повної інклюзії. На цьому рівні особистість уже стає активним учасником вистав, вона прагне випробувати себе в різноманітних стилях, жанрах, формах театрального мистецтва, стає суб'єктом, співавтором колективної життєтворчості в ході розробки сценарію, виготовлення костюмів, декорацій, реквізиту, постановки хореографічних, вокально-хорових, фольклорних, літературно-композиційних сцен, здійснення технічного забезпечення, забезпечення світлових і звукових ефектів, підготовки фонограм і створення відеофільмів з використанням комп'ютерних технологій.

У структурі народного театру «Інклюзив» функціонують 12 творчих колективів:

- 1) хореографічний ансамбль «Натхнення»;
- 2) творча студія акторської майстерності та сценічної декламації «Шанс»;
- 3) ансамбль бального танцю «Грація»;
- 4) інструментальний ансамбль «Клавіші»;
- 5) вокально-інструментальний ансамбль «Острів Ікс»;
- 6) вокальний ансамбль естрадної пісні «Ровесники»;
- 7) вокальна студія «Домісолька»;
- 8) вокальний ансамбль «Веселі нотки»;
- 9) хор «Юність Запоріжжя»;
- 10) театр костюму «Дана»;
- 11) театр моди «Гвенделін»;
- 12) фотостудія «Чарівне світло».

За роки роботи реабілітаційного театру було створено двадцять три тематичні вистави, які відзначалися оригінальністю драматургічних і режисерсько-постановчих рішень, своєрідністю художнього й світлозвукового оформлення. Протягом останніх років на сцені театру були блискуче зіграні такі вистави, як «Скіфський степ» (2004), «Легенди рідного краю» (2005), «Хортицька колиска» (2006), «Казки минулого століття» (2007), «Відродження до творчого буття» за мотивами творчості Т. Г. Шевченка та Лесі Українки (2008), «Розповідь

вишиванки» (2009), «Народження ремесел» за автобіографічними нарисами майстринь Петриківського розпису (2010), «З Україною в серці» до 20-річчя Дня незалежності (2011), «Перлини Запорізького краю», «Нашадки козацької слави» (2012), «Чарівне стрітення» на основі традицій і обрядів українських народних календарних свят (2013), «Казкове намисто» за мотивами українських народних казок, «Ми діти твої, Україно!» до 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка (2014), «Україна – наш спільний дім» (2015). Лейтмотивом вистав є повага до багатостраждальної історії України, увага до актуальних подій у державі, віра в її розквіт у майбутньому, утвердження її слави як європейської країни.

Не тільки масштабні театралізовані постановки, а й концертні програми, що відбуваються на базі реабілітаційного театру, сприяють розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я. Художньо-естетичний потенціал театру «Інклюзив» спрямовується також на організацію культурно-дозвіллевих заходів для громади Запорізького краю.

Технологічний аспект діяльності фахівців реабілітаційного театру представлений технологією реабілітації мистецтвом, яка є системно організованим комплексом заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених функцій організму й працездатності вихованців і студентів, розвиток у них культурно-дозвіллевих компетенцій у процесі різнопланової художньо-естетичної діяльності. Завдяки органічному об'єднанню в реабілітаційній програмі різних видів мистецтва, досягається не тільки якісний стрибок культурного зростання особистості, а й розкриття її творчого потенціалу, що викликає цілий спектр позитивних емоцій.

Основні завдання технології:

- розвиток творчих здібностей і культурно-дозвіллевих компетенцій вихованців і студентів;
- зміцнення емоційного, соціального й духовного здоров'я дітей і молоді;
- підвищення самооцінки особистості, формування в неї позитивної «Я-концепції».

Етапи роботи фахівців за технологією реабілітації мистецтвом:

1. Підготовчий етап. Ознайомлення педагога-організатора, режисера театру й керівників творчих колективів з висновками медико-психолого-педагогічного консилиуму щодо доцільних напрямів навчально-виховної та реабілітаційної роботи з вихованцями й студентами.

2. Діагностичний етап. Проведення педагогічної діагностики в ході знайомства

з дітьми й студентами, заповнення «Карти для відстеження ефективності реабілітації мистецтвом».

3. Проектний етап. Формулювання мети й завдань групової та індивідуальної реабілітаційної роботи. Розробка індивідуальних програм реабілітації вихованців і студентів засобами літературного, образотворчого, хореографічного, музичного, вокального й театрального мистецтва. Визначення термінів реабілітаційного процесу.

4. Етап реалізації проекту. Реалізація індивідуальних програм реабілітації.

5. Підсумковий етап. Підбиття підсумків щодо ефективності реабілітаційного процесу. Розробка рекомендацій для батьків, складання програм домашньої активності.

Однією з центральних проблем діяльності реабілітаційного театру є розширення сфери творчої й соціальної самореалізації дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я. Кожен конкурс, фестиваль, концерт дає їм можливість набути нового соціального досвіду, перевірити себе в нових умовах, розширити коло спілкування. Окрім цього, освітньо-реабілітаційний вплив мистецьких заходів зростає зі збільшенням їхньої значущості. Вихід особистості на рівень міжнародного заходу зумовлює набагато потужніший емоційний резонанс, ніж, наприклад, освоєння обласного рівня. Ураховуючи все це, у 2006 р. адміністрація й педагогічний колектив закладу спільно з Міністерством освіти і науки України, Національною асамблеєю інвалідів України, Департаментом освіти і науки Запорізької облдержадміністрації започаткували проведення інтеграційного фестивалю життєтворчості «Шлях до успіху». Місія фестивалю репрезентована в його девізах: «У таланті кожної дитини відкривемо зірку світову», «Життя і творчість без обмежень». За десять років фестиваль з обласного перетворився на міжнародний і став осередком творчої самореалізації для 45 дитячих інклюзивних колективів з різних регіонів України й зарубіжжя.

Природа здатна обмежити дітей у зорі, позбавити їх слуху, обмежити функціональні можливості, але частка талановитих серед них від цього не меншає. Фестиваль побудовано так, що в колективах одночасно виступають і здорові діти, і діти з психофізичними обмеженнями. На ньому аплодисментами зустрічали виступи учасників з дитячим церебральним паралічем, синдромом Дауна, вадами зору й слуху. Через це фестиваль не є конкурсним.

Метою фестивалю є створення рівних умов для соціальної інтеграції, реалізації творчих здібностей і розвитку культурно-дозвіллевих

компетенцій дітей і молоді незалежно від індивідуальних можливостей здоров'я.

На фестивалі діти презентують індивідуальні, колективні, сімейні життєтворчі проекти й окремі творчі роботи за такими номінаціями: вокальний жанр; хореографічний жанр; вокально-інструментальний жанр; авторська поезія та проза; сценічна декламація; театральний жанр; образотворче мистецтво; декоративно-ужиткове мистецтво; художнє фото; мультимедійні проекти; аматорське відео; екологічні мультимедійні міні-проекти й фотоколажі на тему «Перлини малої Батьківщини»; сімейні творчі проекти за всіма напрямками й жанрами.

В умовах реабілітаційного театру «Інклюзив» відстеження ефективності розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я здійснюється за рахунок проведення індивідуалізованого й статистичного моніторингу цієї роботи. Індивідуалізований моніторинг дає змогу простежити динаміку розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій і відновлення здоров'я кожного учня. На основі даних карти відстеження ефективності реабілітації мистецтвом педагог-організатор визначає ефективність виконаної роботи й зону найближчого розвитку учня. Окрім цього, фахівці допомагають дитині створити портфоліо творчих досягнень, у якому грамоти й дипломи доповнюються її рефлексивними роздумами й відгуками зацікавлених осіб (її друзів, рідних, педагогів та ін.). Портфоліо наочно репрезентує творчий і соціальний розвиток учня: від перших кроків на сцені до вагомих успіхів.

Дані індивідуалізованого моніторингу культурно-мистецького поступу учнів і студентів використовуються для подальшого аналізу в рамках статистичного моніторингу. У результаті фахівці отримують розподіл даних щодо рівнів розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій учасників реабілітаційного театру. Аналіз і обговорення цих даних дає змогу з'ясувати загальну картину ефективності художньо-естетичного виховання й реабілітації мистецтвом дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я.

Результати моніторингових досліджень, проведених протягом останніх 5 років, свідчать про те, що переважна більшість отриманих показників відповідає високому й достатньому рівням розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій. Епізодичне виявлення випадків середнього й задовільного рівнів зумовлювало оперативне реагування художнього керівника реабілітаційного театру, педагога-організатора та інших фахівців, посилення корекційно-

реабілітаційної роботи і, як наслідок, підвищення рівня розвитку цих компетенцій.

Висновки. На основі аналізу інноваційного досвіду народного реабілітаційного театру «Інклюзив» Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії можна твердити, що така організаційна форма художньо-естетичного виховання є ефективною для розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я за таких умов:

- залучення вихованців і студентів до художньо-театральної діяльності на трьох рівнях: особистісно-адаптаційному (учасник переходить від ролі спостерігача в ході репетицій до епізодичної участі в окремих фрагментах реалізації колективного творчого задуму), соціально-адаптаційному (залучення особистості до загальноколективного творчого простору через участь у роботі гуртків, творчих об'єднань за різними напрямками мистецької діяльності) і на рівні повної інклюзії (особистість стає активним учасником вистав, прагне випробувати себе в різноманітних стилях, жанрах, формах театрального мистецтва, стає суб'єктом, співавтором колективної життєтворчості);

- системного поєднання ключових напрямів реабілітаційно спрямованої художньо-естетичної діяльності: впливу на психосоматичну сферу, що дає змогу оптимізувати стан функціональної системи, яка бере участь у творчому процесі; підвищення рівня інтелектуальних, емоційно-почуттєвих і художньо-виразних здібностей; розвитку індивідуальності творчої особистості, сприяння усвідомленню нею своєї унікальності;

- створення для учасників театру під час підготовки й презентації вистав ситуацій успіху, які сприяють нейтралізації притаманного дітям і молоді з обмеженими можливостями здоров'я почуття власної неповноцінності, сумнівів у своїх силах;

- упровадження технології реабілітації мистецтвом, що передбачає 5 етапів роботи: підготовчий, діагностичний, проектний, етап реалізації й підсумковий етап;

- розширення сфери творчої й соціальної самореалізації дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я за рахунок їхньої участі в конкурсах, фестивалях міжнародного, всеукраїнського й обласного рівнів;

- проведення індивідуалізованого й статистичного моніторингу ефективності розвитку культурно-дозвіллевих компетенцій дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я.

Системна реалізація цих умов дає змогу забезпечити розвиток у дітей і молоді з обмеженими можливостями здоров'я

культурно-дозвіллевих компетенцій: здатності й готовності до участі в різноманітних художньо-естетичних заходах для творчого й культурного самовираження, до задоволення потреби в мистецькій самоосвіті, до самоорганізації змістовного дозвілля

й корисного відпочинку, активності у відвідуванні культурних центрів (театрів, кінотеатрів, бібліотек, музеїв, виставок та ін.), досвіду участі в різних видах художньо-естетичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Галкин Н. Н. Социокультурная реабилитация детей-инвалидов средствами изобразительного искусства: дисс. ... кандидата культурологии : 24.00.01 / Галкин Николай Николаевич. – Краснодар, 2004. – 181 с.
2. Зиятдинова Г. Ф. Социализация детей-инвалидов средствами социально-культурной деятельности : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Зиятдинова Гульфия Рабхатовна. – Казань, 2011. – 244 с.
3. Иванов А. В. Инновационные процессы в системе реабилитации инвалидов : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. социол. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / А. В. Иванов. – М., 2010. – 22 с.
4. Медведева Е. А. Социокультурное становление личности ребенка с проблемами психического развития средствами искусства в образовательном пространстве : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра псих. наук : спец. 19.00.10 «Коррекционная психология» / Е. А. Медведева. – Нижний Новгород, 2007. – 47 с.
5. Моздокова Ю. С. Социально-культурная реабилитация инвалидов и их семей в процессе досуговой деятельности : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Моздокова Юлия Степановна. – М., 1996. – 232 с.
6. Молчан О. І. Соціально-культурна реабілітація інвалідів юнацького віку в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» / О. І. Молчан. – К., 2003. – 20 с.
7. Юнина В. В. Воспитательная среда специального (коррекционного) образовательного учреждения как условие социализации детей с ограниченными возможностями здоровья : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / В. В. Юнина. – СПб, 2009. – 25 с.

Рецензент: Павленко А.І. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Нечипоренко Валентина Василівна

khnnra@mail.ua

Комунальний вищий навчальний заклад

«Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

вул. Наукове містечко (о. Хортиця), 59, м. Запоріжжя,

69017, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1605>

Матеріал надійшов до редакції 26. 08. 2016 р.

Прийнято до друку 26. 09. 2016 р.

References

1. Galkin, N. N. (2004). *Socio-cultural rehabilitation of disabled children by means of art: thesis for the degree of Candidate of Culturology : 24.00.01*. Krasnodar. [in Russian]
2. Ziatdinova, G. F. (2011). *Socialization of disabled children by means of socio-cultural activity: thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.05*. Kazan'. [in Russian]
3. Ivanov, A. V. (2010). *Innovation processes in the rehabilitation system of disabled people : abstract of thesis for the degree of Candidate of Sociological Sciences : 22.00.04*. Moscow. [in Russian]
4. Medvedeva, Ye. A. (2007). *Socio-cultural development of a child's personality with psychic disorders by means of art within educational space : abstract of thesis for the degree of Candidate of Psychological Sciences : 19.00.10*. Nizhniy Novgorod. [in Russian]
5. Mozdokova, Yu. S. (1996). *Socio-cultural rehabilitation of disabled people and their families in the process of leisure-time activity : thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.05*. Moscow. [in Russian]
6. Molchan, O. I. (2003). *Socio-cultural rehabilitation of juvenile disabled people in conditions of leisure time : abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.06*. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Yunina, V. V. (2009). *Educational environment of special (correctional) educational institution as a condition of socializing for children with health limitations : abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.03*. SPb. [in Russian]

Information about the authors:

Nechyporenko Valentyna Vasylivna

khnnra@mail.ua

Municipal Higher Educational Institution

"Khortytsia National Academy of Education and

Rehabilitation" of

Zaporizhia Regional Council

59 Naukove mistechko St. (Khortytsia), Zaporizhia,

69017, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1605>

Received at the editorial office 26. 08. 2016.

Accepted for publishing 26. 09. 2016.